

Аннотация

Завальнюк В. В. Антропология в системе ценностей права. – Статья.

Юридическая антропология в формировании правовой культуры украинского народа и в развитии правовой системы Украины представляет интерес, поскольку с позиций антропологического подхода культура в целом понимается как совокупность благ, созданных человеком, в отличие от естественных. Достоинством антропологического подхода является глубина анализа культуры как проявление различных сфер человеческой жизни.

Ключевые слова: правовая культура, антропология права, антропологический подход, правовая система, правовая жизнь.

Summary

Zavalniuk V. V. Anthropology in the formation of the legal culture. – Article.

Legal Anthropology in the formation of the legal culture of the Ukrainian people and in the development of the Ukrainian legal system is interesting because in terms of the anthropological approach to culture is generally understood as the totality of the benefits created by man, as opposed to natural. The advantage of the anthropological approach is the depth of the analysis of culture as a manifestation of the different spheres of human life.

Key words: legal culture, anthropology law, anthropology approach, the legal system, the legal life.

УДК 340.1

Л. І. Заморська

НОРМАТИВНІСТЬ ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Поняття «регулювання» (з лат. *regulo* – встановлюю, приводжу до ладу) тлумачиться у значенні впорядковуючого, налагоджувального чинника [23, с. 487]. Під терміном «соціальне регулювання» розуміється функція суспільства, сутність якої полягає у впорядкуванні соціальних процесів особливими, виробленими у свідомості суб'єктів регулювання програмами, здатними активно впливати на всі сфери життєдіяльності суспільства [8, с. 54]. В основі регулювання соціальних процесів за допомогою спеціальних правил «лежить» їх нормативність. Переважна більшість суспільних відносин впорядковується саме з допомогою соціально-нормативного регулювання. Розглядаючи нормативне регулювання у соціальному житті, доцільно відзначити, що нормативність проявляється, переважно, як сукупність особливих правил, стандартів, еталонів поведінки учасників суспільних відносин. Проблема нормативного регулювання приділялася і приділяється досить велика увага з боку науковців [4, с. 118; 10; 19].

Виклад основного матеріалу. Нормативність – це абсолютна властивість розвитку вищої форми матерії – суспільного життя. Нормативність є об'єктивною необхідністю, закономірністю розвитку суспільного життя, яка полягає у тому, що будь-яка сукупність соціальних явищ, попри її хаотичний і безладний стан, неминуче самоорганізовується у ту чи іншу впорядковану форму. Складається певний спосіб взаємодії учасників суспільного процесу, з'являються однакові форми розвитку, функціонування суспільних відносин, певні стандарти поведінки. Цей процес має характер обов'язкового закону, неминучої умови будь-якого суспільного розвитку. Суспільний прогрес багато в чому визначається стійким характером, стабільністю

зв'язків і відносин, впровадженням визначених еталонів поведінки людей, їх повторюваністю і наданням їм обов'язкового характеру. Жодне суспільство не змогло б існувати без цих загальнообов'язкових правил поведінки людей [18, с. 40]. Основою цього впливу виступає соціальна нормативність. Вона висловлює об'єктивно необхідні вимоги взаємодії явищ і подій як результат предметно-практичної діяльності людей. Нормативність виступає формою об'єктивно необхідних зв'язків та способів взаємодії людей [15, с. 12–13]. Отже, сутність нормативності як соціального закону виявляється у неминучій уніфікації хаотичної сукупності інтересів окремих осіб (членів суспільних відносин) за ознаками, обумовленими об'єктивними потребами даного суспільства. Уніфікація у даному разі означає приведення чогось до однаковості, формування певного стандарту [23, с. 519]. Неминучість цього процесу пов'язана з наявністю тих чи інших потреб та інтересів членів суспільства. Не можна визначити єдиний і навіть переважний шлях задоволення інтересів усіх учасників правових відносин, оскільки це залежить від змісту інтересів, їх підтримки і протидії їм, відповідно до цієї ситуації в суспільстві [13, с. 6]. Слід сказати, що нормативність виступає не тільки як форма буття соціальних інтересів та потреб, а й як процес формування й виявлення певних способів існування соціальної реальності. Тобто нормативність виступає, із одного боку, як форма соціального розвитку, а з іншого – як її основний зміст. Така позиція видається виправданою. Вона дає можливість виявити походження нормативного характеру регулятивних явищ. «Раніше розглядали нормативні властивості соціальних регуляторів як дещо саме собою зрозуміле, що не потребує пояснення. Правила носили хіба що «надособистісний» характер, з'являлися звідкись ззовні. Але суть нормативності не тільки та й не так у тому, що це форми буття соціальних закономірностей, як у тому, що нормативність охоплює процес походження даних форм» [9, с. 24]. Нормативність у соціальному житті володіє власним змістом. Ним є усвідомлені індивідом (членами суспільства) як необхідні, життєво важливі власні інтереси й потреби, які потребують нормативного узагальнення. У свою чергу, необхідність є однією з переважних властивостей нормативності.

«Нормативний закон, чи це правовий акт чи моральна заповідь, вводиться людиною. Його часто називають добрим чи поганим, правильним чи неправильним, прийнятним чи неприйнятним, але «істинним» чи «хибним» його можна назвати лише в метафоричному сенсі, оскільки він описує не факти, а орієнтири нашої поведінки» [20, с. 92]. Якщо той чи інший орієнтир взятий на озброєння в якості певного зразка поведінки або заборони, відповідно, він визнаний суспільством як необхідний, соціально корисний. Будь-яке правило пройшло через волю і підсвідомість учасників соціального життя, і слід вважати це правило необхідним у процесі подальшої життєдіяльності членів суспільства. При аналізі необхідності нормативності можна виділити дві сторони проблеми. З одного боку, це – об'єктивна вимога соціального життя, без якої будь-який людський колектив існувати не може, бо нормативність вносить упорядкованість у відносини людей. Суспільство – це результат взаємодії людей. Якщо немає впорядкованості у цій взаємодії і відносинах, то суспільство перестає існувати. З іншого боку, в ході суспільної практики почали усвідомлювати соціальну значимість та необхідність нормативності.

Її потреби проходять через свідомість, ідеологію, і члени суспільства починають формувати звичаї, заповіді, норми релігійних відправлень, моральності та інше. Усе це формує певні стереотипи поведінки. Суб'єктивний чинник, який відображає і який впливає на об'єктивні процеси, відбиває реальні вимоги як необхідні. В якості наступної нормативної властивості може бути типовість, тобто повторюваність. Типовість походить від поняття «типізація». Типізація – це складний розумовий процес, що передбачає узагальнення, відволікання від несуттєвих ознак явищ і виділення істотних.

Оцінка суспільних відносин з погляду їхньої типовості дає можливість окреслити найважливіше у них, сутнісне, що дозволяє класифікувати ці відносини, взаємозв'язки, явища з різних видів. В основі класифікації лежать типові ознаки, які є невід'ємною частиною цього виду відносин. Типовість служить для виділення з різноманіття людської діяльності чітких і ясних моделей поведінки. Типовість тих чи інших соціальних конструкцій є важливою передумовою їх нормативно-регулятивного вираження. Висновок про типовість характеру ознак явища складно зробити лише при аналізі їх виникнення, розвитку та функціонування, їх впливу на суспільні процеси. У результаті повторюваності різних подій з'являється необхідність зробити висновок про спільність характеру умов і результатів декількох варіантів суспільних процесів. Так, можна звести кілька зовні різних моделей у єдиний вид за будь-яким критерієм. У якості критерію може бути сутнісна ознака явища. Регулярність повторення і отримання у результаті цього загального підсумку суспільної практики підводять до такого важливого висновку, як стабільність і стійкість дії даної моделі. У цьому полягає зміст соціального імунітету даного відношення від дестабілізуючих суспільних процесів і є прямим свідченням про його нормативний характер. Типовість, як нормативна властивість, характеризує не тільки правила поведінки людини, а й свідомість, так як нормативність означає упорядкованість в мисленні та суспільній діяльності. Нормативними виступають сам розумовий процес та його закономірності, нормативна мова, правила граматики, нормативні, нарешті, і соціальні процеси та поведінка людини [16, с. 115].

Наступною важливою ознакою нормативності слід назвати загальність. Загальність як властивість дає чітке уявлення про обсяг, широту, поширеність у суспільстві тих чи інших еталонів, масштабів, зв'язків, взаємозалежностей. Чим більше учасників залучено у цей комплекс відносин, тим більше він є дієвим і тим більшу кількість соціальних інтересів висловлює. Загальність взаємозалежна з узагальненістю вимог нормативно-регулятивних явищ. Чим вище відображена загальність, тим повніше розкриваються вимоги нормативності, то якісніший нормативний матеріал. Нехтування вимогою загальності, відсікання можливих учасників суспільних відносин знижує ефективність функціонування даних відносин, гальмує розвиток позитивних соціальних зв'язків. Крім цього, це створює можливість і для соціальних конфліктів. Під загрозою опиняється процес суспільного розвитку.

Разом ці елементи утворюють систему регулятивного впливу на суспільні відносини. Центральне місце в цій системі займає підсистема соціальних норм які у вигляді специфічних правил поведінки (право, мораль, звичаї, релігія, норми суспільних об'єднань). Волі окремих членів соціального об'єднання, зумовлені ха-

рактором і вищим рівнем наявних потреб, складаються у необхідні даному соціальному об'єднанню моделі поведінки. Вичленення і відокремлення нормативності у вигляді правил поведінки дозволяє їм бути засобом не тільки відображення, а й встановлення порядку, коли повторюваність, типовість, стабільність переростають в норму як соціальне явище, як вираз конструктивної людської діяльності [5, с. 21]. За допомогою соціальних норм досягається цілеспрямована, керована спільність в регламентації суспільних відносин, система типових масштабів, що охоплює той чи інший вид суспільних відносин, а потім і цілу сукупність цих відносин [1, с. 74–75]. Нормативність у такому разі «...висловлює той соціальний зміст, який є певного роду суспільним відношенням, що стало предметом нормативного регулювання» [3, с. 77]. Соціальне призначення норм полягає в опрацюванні та переробці низки різноманітної соціальної інформації. У найширшому значенні інформація являє собою свідчення про якісь, наявні властивості чи процеси, які відбуваються у предметах і явищах об'єктивного світу [10, с. 77]. Ця інформація систематизується, «розкладається на полички» і узагальнюється в певні форми, зокрема і у правила поведінки. Соціальні норми висловлюють собою не різновид, а особливий рівень соціальної інформації. Будучи особливим структурним компонентом всіх форм суспільної свідомості, соціальні норми виступають носіями такої інформації, що характеризується політичними, правовими, моральними, естетичними та інші властивостями і якостями [10, с. 77].

Правила поведінки як форми соціальної нормативності мають двосторонній характер. З одного боку, це моделі, системи, в яких вкладається вся сукупність суспільних взаємин у залежності від різних системоутворюючих ознак. Соціальна норма отримує необхідну інформацію з соціальної дійсності для того, щоб на основі цієї інформації узгодити поведінку особи, виступаючи у ролі чинника взаємозв'язку, спілкування людей, узгодження особистих і суспільних інтересів, цілеспрямованості їхніх спільних дій [10, с. 78]. З іншого боку, соціальні норми, переробивши і упорядкувавши інформацію, самі починають передавати її у регулятивні процеси і починають виконувати роль засобу управління соціальними процесами. Приміром, правова інформація «обслуговує» процес соціального управління в багатьох аспектах, не характеризуючи всього діапазону випадків впливу права на поведінку людей. Пригадаємо хоча б дві крайні його точки: з одного боку, спонукання до діяльності, виклад програми поведінки, викликає (як наслідок) відповідну діяльність [12, с. 31].

Отже, можна зробити висновок, що соціальні регулятори у процесі нормативного узагальнення суспільних відносин є не лише формою, результатом такого узагальнення, а й засобом подальшого упорядковуючого впливу на соціальну систему.

З аналізу соціальних форм регулювання поведінки людей випливає, що не будь-яке регулювання має нормативний характер. Значне місце у цих процесах займає інша форма упорядкування соціального життя – ненормативна. Ненормативні чинники, що визначають поведінку, допомагають глибше й всебічніше розкрити зміст взаємодії між соціальними нормами. Разом з тим поняття цієї форми регулювання у літературі не достатньо визначається [10; 6; 2]. Одним з перших учених, який так чи інакше звертався до цієї проблематики, є С.А. Даштаміров, який до ненормативного регулювання відносить: явища природи; механізми еко-

номічного регулювання; свідомо-ідеологічні форми впливу; індивідуальні умови життя кожного індивіда [10, с. 60–64]. Проте слід зазначити, що природні чинники є спеціальним засобом регулювання поведінки людини і певною мірою мають соціально значимий характер, бо детермінують поведінку людей і їх об'єднань. Механізм економічного регулювання, як цілком слушно зазначає автор аналізованої типології, діє у сфері матеріальних суспільних відносин. Цей механізм здійснюється через взаємодію економічних законів, які функціонують у суспільстві й визначають внутрішні стимули господарського життя у процесі досягнення оптимального економічного ефекту. Взаємодія між людьми у процесі суспільного виробництва опосередковується різними важелями, серед яких особливе і важливе місце належить потребам та інтересам індивідів. Людські потреби виникають з урахуванням суспільного виробництва; виробництво викликає в споживачів потреби і тим самим, через потреби, стимулює трудову, політичну та духовну активність людини, спрямовану на створення коштів задоволення її потреб [10, с. 62]. Життєві детермінанти індивіда у своїй основі нерозривно пов'язані з тим конкретним середовищем, де живе, навчається, працює і проводить уже своє дозвілля життя. Індивідуальних умов може бути незліченна кількість. До них, наприклад, можна віднести особисті стосунки між окремими людьми, своєчасне заохочення чи осуд винних, підтримку товариша у скрутну хвилину, задоволення законного прохання і інші позитивні умови, які тісно пов'язані із соціальною дійсністю.

Інша концепція представлена відомим вченим правознавцем С.С.Алексєєвим. Він відносить до ненормативних регуляторів лише індивідуальні фактори [2, с. 32–33]. Тобто таке впорядкування поведінки людей, яке здійснюється з допомогою разових, персональних регулюючих акцій, рішень якихось питань, які стосуються лише певного випадку, конкретних осіб. Індивідуальне, на його думку, – це найпростіше соціальне регулювання. Воно має позитивні сторони: дозволяє вирішити життєві проблеми з урахуванням особливостей цієї ситуації, персональних якостей особистості, характеру існуючих відносин. Але очевидні його значні недоліки: воно неекономічно, недостатньо забезпечує сувору організованість, необхідну однаковість у повторюваних актах і процесах виробництва, обміну, життєдіяльності людей, бо щоразу проблему потрібно вирішувати наново, немає єдиного загального порядку, а головне, існують досить широкі можливості суб'єктивних, довільних рішень. Продовжуючи аналіз класифікацій ненормативних регуляторів, треба вказати на досить цікаву концепцію А.Б. Венгерова. В інфраструктуру ненормативного впливу на суспільні відносини даний дослідник включає такі регулятиви: ціннісний, директивний і інформаційний і навіть такий своєрідний регулятор, як соціальна інституція передбачень [6, с. 82–84]. Ціннісний регулятор, на його думку, визначає поведінку членів суспільства як учасників суспільних відносин із допомогою історично сформованої системи соціальних пріоритетів, психологічних настанов, стереотипів. Вона має дуже глибоку і складну структуру і виявляється, передусім, у культурі суспільства чи у культурі різних соціальних спільнот, надаючи їй регулятивного змісту.

Для директивного регулятора, вважає автор, властивий засіб впливу на соціальні процеси, якому від органу виконавчої влади чи громадської організації вихо-

дить директива, спрямована на досягнення поставленої мети, але кошти виконання завдання чи досягнення цієї мети, вказані у директиві, не мають безпосереднього нормативного значення або не містять вказівку на конкретну поведінку адресатів директиви. Щодо ненормативності такого регулятора, як соціальна інституція передбачень, слід зазначити, що цей чинник регламентації суспільних відносин, на думку А.Б. Венгерова [7, с. 34], формувався одночасно зі становленням людської цивілізації, забезпечуючи добробут тих чи інших кланів, громад, груп у первісному суспільстві, потім у ранньокласових суспільствах набув виключно важливого значення. Проте за умов сучасного суспільства такий регулятор виглядає архаїчно і не знаходить практично широкого застосування.

Висновки. Підсумовуючи розгляд деяких точок зору стосовно нормативності і ненормативності у соціальному регулюванні, слід відзначити, що нормативність як соціальне явище є універсальною організаційною основою регулювання суспільних відносин.

Отже, специфіка соціонормативного регулювання виявляється у нормативності суспільних процесів і явищ й окремих форм її висловлювання, чільне місце серед яких займають соціальні правила поведінки – норми. Тому нормативне регулювання можна визначити як особливу форму соціальної діяльності, спрямовану на створення, реалізацію й забезпечення різноманітних загальних норм поведінки людей, метою упорядкування їх відносин і досягнення стабільності у суспільстві. Аналіз видів ненормативного регулювання та його ознак дозволяє зазначити, що ненормативні регулятори багатомірні й багатопланові. Проте чіткої типології даних категорій в проаналізованих працях не простежується. До загальних ознак ненормативного регулювання можна віднести нестандартність їх регламентуючого впливу. Дія ненормативних регуляторів індивідуалізована, тобто пов'язана або з самим регулятором, або з проявом їхньої дії. Ненормативне регулювання має ситуативний характер. Ситуативність проявляється залежно від часу дії регулятора від зміни обстановки. Так, економічний інтерес може істотно змінитися залежно від еволюції достатку його суб'єкта. Натомість вирішення питань значною мірою залежить від соціонормативних регуляторів.

Література

1. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе / С.С. Алексеев. – М., 1971. – С. 74–75.
2. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М., 1994. – С. 32–33.
3. Байтин М.И. Нормы советского права / М.И. Байтин, В.К. Бабаев. – Саратов, 1987. – С. 77.
4. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения / М.И. Бобнева. – М., 1978.
5. Белкин А.А. Социальное воспроизводство и государственное право / А.А. Белкин. – Л., 1991. – С. 21.
6. Венгеров А.Б. Теория государства и права / А.Б. Венгеров. – М., 2000. – С. 82–94.
7. Венгеров А.Б. Предсказания и пророчества: за и против / А.Б. Венгеров. – М., 1991. – С. 34.
8. Вишневский А.Г. Социальные регуляторы и человек / А.Г. Вишневский. – М.: МГУ, 1989. – 188 с.
9. Головкин Н.А. Моральные нормы и личность / Н.А. Головкин. – М., 1976. – С. 24.
10. Даштамиров С.А. Социальные нормы: гносеологический и социологический анализ / С.А. Даштамиров. – Баку, 1984.
11. Коршунов А.М. Динамика социального познания / А.М. Коршунов, В.В. Мататов. – М., 1988.
12. Кудрявцев Ю.В. Нормы права как социальная информация / Ю.В. Кудрявцев. – М., 1981. – С. 31.
13. Лившиц Р.З. Теория права / Р.З. Лившиц. – М., 1994. – С. 6.

14. Липатов Э.Г. Нормативность правовых явлений : дис. ... канд. юрид. наук / Э.Г. Липатов. – Саратов, 1996.
15. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность / Е.А. Лукашева. – М., 1986. – С. 12–13.
16. Общая теория права: Курс лекций / Под. ред. В.К. Бабаева. – Н.Новгород, 1996. – С. 115.
17. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / Под. ред. Н.Ю. Шведовой. – М., 1995. – С. 823.
18. Пеньков Е.М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности: некоторые вопросы методологии и теории / Е.М. Пеньков. – М., 1972. – С. 40.
19. Плахов В.Д. Социальные нормы. Философские основания общей теории / В.Д. Плахов. – М., 1985.
20. Поппер К. Открытое общество и его враги / К. Поппер. – М., 1992. – Т. 1. – С. 92.
21. Сидоренко Н.И. Моральная норма. Социальная сущность нравственности / Н.И. Сидоренко. – М., 1975.
22. Сидоренко Н.И. Социальные нормы и регуляция человеческой деятельности / Н.И. Сидоренко. – М., 1995. – С. 25.
23. Словник іншомовних слів / За ред. академіка НАН УРСР О.С. Мельничука. – К. : Наука, 1974. – 563 с.

Анотація

Заморська Л. І. Нормативність права як соціальний регулятор суспільних відносин. – Стаття.

У статті висвітлюються проблемні питання основних рис нормативності права як соціонормативного регулятора суспільних відносин, а також визначаються ненормативні регулятори у співвідношенні з ними.

Ключові слова: регулятор, нормативність права, соціальна норма, суспільство.

Аннотация

Заморская Л. И. Нормативность права как социальный регулятор общественных отношений. –

Статья.

В статье освещаются проблемные вопросы основных черт нормативности права как нормативного социорегулятора общественных отношений, а также определяются ненормативные регуляторы в соотношении с ними.

Ключевые слова: регулятор, нормативность права, социальная норма, общество.

Summary

Zamorska L. I. Normativeness is right as a social regulator of public relations. – Article.

In the article the problem questions of basic lines of normativeness of law are illuminated as a normative for socio regulator of public relations, and also unnormative regulators are determined in correlation.

Key words: are a regulator, normativeness of law, social norm, society.

УДК 340.155.2(091):349.41

Л. Я. Коритко

ГЕНЕЗА РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АВСТРІЙСЬКОМУ ПРАВІ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Постановка проблеми. Земля – джерело задоволення першочергових потреб людини, необхідна умова її існування. Як відомо, суспільні відносини щодо володіння, користування й розпорядження землею – це земельні відносини. Їх суб'єктами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Земельні відносини формувалися протягом століть. Адже земля вважається національним багатством кожної держави будь-якої історичної епохи. Протягом тривалого періоду західні українські землі Східної Галичини, Буковини та Закарпаття входили до складу Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії, територія якої займала значну частину Європейського континенту. У той час, а саме з 1772 по 1918 рік, земельні відносини у